

Hofcultuur in de zestiende en zeventiende eeuw

Dit blok gaat over de periode tussen 1581 en 1681, een eeuw waarin de Italiaanse mode van het hofspektakel uitgroeide tot het hofballet of 'ballet de cour' aan het Franse hof.

afb. 1
tekst 1

Op afbeelding 1 zie je de titelprint van het libretto van Le Ballet Comique de la Reine Louise, dat in 1581 werd opgevoerd aan het Franse hof. Op deze gravure zie je de openingsscène van het stuk met in het midden Odysseus, die zojuist aan de tovenares Circe is ontsnapt. Op de voorgrond zie je het koninklijk gezelschap dat naar de voorstelling kijkt: koning Hendrik III in het midden, rechts van hem koningin-moeder Catharina de Medici, links zijn echtgenote koningin Louise, die de opdracht voor dit ballet had gegeven.

Eén van de kenmerken van het hofballet in de zestiende en zeventiende eeuw is het interdisciplinaire karakter: er werd niet alleen gedanst, maar ook gedeclameerd en gezongen.

3p 1 Noem drie andere kenmerken van het hofballet.

Het libretto van dit ballet was gebaseerd op een verhaal uit de Odyssee van Homerus. De combinatie van dans, zang en poëzie was ook bij de Grieken gebruikelijk en werd mousikè genoemd, wat kunst van de muzen betekent.

De makers van het *Ballet Comique de la Reine* streefden naar 'de restauratie van het klassieke Griekse drama'.

1p 2 Leg uit waarom men hiernaar streefde.

afb. 1
tekst 1

De hoveling die de rol van Odysseus speelde richtte zich op een gegeven moment tot de koning in de zaal. Hij smeekte Hendrik om hem en zijn mannen uit de macht van Circe te redden. De koning moest daartoe de Vrede, de Harmonie en de Gouden Eeuw opdracht geven Odysseus te bevrijden. Daarmee kreeg het klassieke verhaal een politieke betekenis. Door mythologische thema's te kiezen kon in het hofballet een actuele politieke situatie aan de orde worden gesteld.

2p 3 Leg uit waarom mythologische thema's geschikt waren om actuele politieke situaties in beeld te brengen.

De politieke functie van mythologische thema's werkt alleen als het publiek de allegorische verwijzingen begrijpt. Het publiek waarvoor de hofballetten waren bedoeld begreep de politieke betekenis doorgaans heel goed.

2p 4 Leg uit hoe dat komt. Noem twee aspecten.

tekst 2

In tekst 2 lees je een beschrijving van de slotdans uit het *Ballet Comique de la Reine*.

1p 5 Breng deze beschrijving in verband met de esthetische opvattingen die in de Renaissance voor het eerst werden geformuleerd.

afb. 2

*De dansen werden afgewisseld met instrumentale en gezongen tussenspelen, declamaties, scènes met pantomime en acrobatiek. Vernuftige theatereffecten werden bereikt door speciaal voor deze gelegenheid geconstrueerde machines. Een zeer opmerkelijke constructie was een verrijdbare fontein met drie etages, uitgevoerd in goud en zilver. De fontein was verlicht door zo'n honderd kaarsen en spoot gearfumeerd water. Op de fontein zaten onder meer de koningin en elf fantastisch gekostumeerde adellijke dames, **Nereïden**¹⁾. De decors, kostuums en machinerieën voor dit ballet waren ontworpen door hofschilder Jaques Patin. Het was in die tijd niet uitzonderlijk dat een hofschilder de technisch ingewikkelde toneelmachinerieën ontwierp.*

1p 6 Breng dit in verband met wat er in de Renaissance van een kunstenaar werd verwacht.

noot 1

Nereïden: zeenimfen

Schoolexamen ckv2 vwo 2002-I

havovwo.nl

---

video 1 *Een eeuw later, tijdens de regeringsperiode van Lodewijk XIV, kwam het hofballet tot volledige bloei. Lodewijk, die zelf een uitstekend danser was, gebruikte het om zijn absolute macht te bevestigen en zijn persoon te verheerlijken: le Roi danse! Op videofragment 1 zie je een reconstructie van een dans uit die tijd. Zo moet de solo zoals Lodewijk die in 1653 danste in het Ballet de la Nuit er ongeveer uit hebben gezien.*

De dans die je ziet op het videofragment weerspiegelt Lodewijks soevereiniteit en absolute macht.

3p 7 Leg dit uit aan de hand van drie kenmerken van de dans.

tekst 3 Ten tijde van Lodewijk XIV was de hofdans een manier om de sociale rangorde aan het hof te bepalen.

2p 8 Leg uit waarom juist de dans hier een geschikt middel voor was. Betrek zowel de positie van Lodewijk als de positie van de hovelingen in je antwoord.

Onder het bewind van Lodewijk werden verschillende academies opgericht, waaronder de *Académie Royale de la Danse* (1661). De oprichting van deze koninklijke academies voor de kunsten paste binnen de centralistische politiek van de staat.

2p 9 Leg dit uit.

De oprichting van de *Académie Royale de la Danse* droeg bij aan de ontwikkeling van de theaterdans.

2p 10 Bespreek deze ontwikkeling en geef daarbij aan wat de bijdrage van de Académie was.

Cultuur van Romantiek en realisme in de negentiende eeuw

Dit vragenblok gaat over de theateropvattingen van Richard Wagner. Er wordt ingegaan op de manier waarop zijn ideeën over het totaaltheater tot uitdrukking komen in de theatervormgeving en in de theaterarchitectuur.

afb. 3 *In de tweede helft van de negentiende eeuw wordt de traditionele theateropvatting langzamerhand losgelaten. Het theater zet een nieuwe koers in die onder meer zichtbaar wordt in de ontwikkeling van het toneelbeeld.*

afb. 4
afb. 5
afb. 6 Op afbeelding 3 zie je een traditioneel toneelbeeld. De afbeeldingen 4, 5 en 6 laten verschillende vernieuwingen zien.

3p 11 Geef voor elke afbeelding aan welke nieuwe ontwikkeling eruit spreekt en geef aan hoe die gestalte krijgt in het toneelbeeld.

Wagners voornaamste bijdrage aan de vernieuwing van het theater in de negentiende eeuw was de introductie van de opera als Gesamtkunstwerk.

Wagners begrip *Gesamtkunstwerk* is gebaseerd op zijn opvatting over theater.

1p 12 Leg uit wat Wagner onder een *Gesamtkunstwerk* verstaat.

tekst 4 *Geïnspireerd door de klassieke Griekse tragedies ontwikkelde Wagner een voorkeur voor Germaanse mythen als basis voor zijn Gesamtkunstwerk. De Amerikaanse cultuurhistoricus Boorstin schreef in dit verband: „Door de Germaanse mythologie kreeg de opera de ernst die een Gesamtkunstwerk waardig was.”*

1p 13 Leg uit wat Wagner met behulp van de Germaanse mythologie bij het operapubliek teweeg wilde brengen.

In 1874 kwam in Bayreuth het Festspielhaus gereed, de schouwburg die Wagner voor de opvoering van zijn opera's had laten bouwen. Dit stadje had de grond voor de bouw van het Festspielhaus gratis ter beschikking gesteld.

2p 14 Leg uit welk belang Bayreuth had bij de vestiging van Wagners schouwburg.

Schoolexamen ckv2 vwo 2002-I

havovwo.nl

Het Festspielhaus werd gebouwd op een heuvel buiten de bebouwde kom van het stadje, in een natuurlijke omgeving. Wagner vond dit een ideale locatie voor theaterbezoek.

1p **15** Leg dit uit.

afb. 7 *De bouw van het Festspielhaus was voor Wagner belangrijk omdat hij uitgesproken ideeën had over de inrichting van een schouwburg. De zaal moest bijvoorbeeld zo ontworpen worden dat het publiek zich optimaal op de opvoering van de opera zou kunnen richten.*
afb. 8
afb. 9
Uit de tekeningen op afbeelding 7, 8 en 9 kun je opmaken dat het ontwerp van de zaal aan bovenstaande eis voldoet.

3p **16** Leg aan de hand van drie kenmerken uit hoe aan die eis is voldaan.

afb. 8
afb. 9 *Ook in Parijs was in 1874 een nieuwe schouwburg gereedgekomen: de Opéra, gebouwd door de architect Garnier. Van dit gebouw zie je op afbeelding 10 de doorsnede, op afbeelding 11 de plattegrond en op afbeelding 12 het trappenhuis dat naar de zalen voert.*
afb. 10
afb. 11
afb. 12
Garnier en Wagner hadden een verschillende visie op theaterbezoek. Op afbeelding 12 zie je het trappenhuis van de Opéra, die de ideeën van Garnier tot uitdrukking brengt.

2p **17** Leg uit in welk opzicht de functie van de publieksruimte van de Opéra verschilt van die van het Festspielhaus in Bayreuth en breng dit in verband met de ideeën van Garnier en Wagner.

Wagners Festspielhaus kwam gereed in een eeuw van belangrijke ontwikkelingen in het theater. Een van deze vernieuwingen betrof het toenemend gebruik van technische middelen. Zo kende de negentiende eeuw de opkomst van gaslicht, later gevolgd door elektrisch licht.

Wagner was een van de eersten die tijdens de voorstellingen het zaallicht volledig doofde. Licht mocht van hem uitsluitend op het toneel gebruikt worden. Dit hield een grote breuk met het verleden in.

2p **18** Geef twee argumenten die Wagner had om het zaallicht te doven.

video 2 *In Wagners opera's werd en wordt veelvuldig gebruik gemaakt van technische middelen. Dit geldt ook voor zijn operacyclus Der Ring des Nibelungen, die in 1876 voor het eerst in zijn geheel werd opgevoerd in het Festspielhaus.*
In videofragment 2 zie je in versneld tempo achtereenvolgens alle decorstukken uit de theateropvoering uit 1999 van Der Ring des Nibelungen door de San Francisco Opera Company. Videofragment 2 komt uit een documentaire waarin vooral de technische kant van de opera-productie wordt benadrukt.

2p **19** Noem drie technische middelen die in deze productie zijn ingezet en leg uit waarom het gebruik van technische middelen bepalend zal zijn voor het karakter van deze theateropvoering.

video 2 *Wagner heeft in zijn libretto van Der Ring des Nibelungen een complex toneelbeeld opgeroepen. Maar ook schreef hij eens: „Ik heb het onzichtbare orkest geschapen, als ik nu eens het onzichtbare toneel zou kunnen scheppen.” Hiermee bedoelt hij dat de decors niet zouden mogen domineren.*

Je zou kunnen stellen dat de decors van de San Francisco Opera Company enerzijds wel en anderzijds niet aansluiten bij Wagners visie op theater.

2p **20** Geef voor beide beweringen een argument.

afb. 13 *In latere opvoeringen van Der Ring des Nibelungen werd door decorontwerpers wel degelijk geprobeerd om het 'onzichtbare toneel' te scheppen.*

Op afbeelding 13 zie je een decor voor *Der Ring des Nibelungen* uit 1892. Dit decor is van de Zwitserse kunstenaar Adolphe Appia (1862-1929). Van Appia wordt wel gezegd dat hij het toneel heeft 'schoongeveegd'.

1p **21** Leg aan de hand van het decor op afbeelding 13 uit hoe Appia erin geslaagd is om het 'onzichtbare toneel' te scheppen.

- Hoewel Wagner streefde naar het inzetten van alle mogelijke theatermiddelen sprak hijzelf over „...de drie zuiver menselijke kunsten muziek, poëzie en dans.” Architectuur, beeldhouwkunst en schilderkunst vond hij minder belangrijk.
- 2p **22** Bespreek deze hiërarchische benadering van Wagner vanuit zijn visie op theater.

tekst 5 *Tijdens de voorbereidingen van het jaarlijkse Israël Festival in 2001, het hoogtepunt van het culturele seizoen, heeft de Israëlische regering de directeur van het festival opgeroepen om een uitvoering van muziek van Richard Wagner door het Berlijns Philharmonisch Orkest af te gelasten.*

- Tekst 5 is een krantenbericht over deze gebeurtenis.
- 1p **23** Beargumenteer naar aanleiding van deze kwestie of een overheid het recht heeft censuur uit te oefenen.

Cultuur van het moderne en massacultuur in de twintigste eeuw

Dit blok gaat over elektronische muziek, futurisme, de schilder Luigi Russolo, de componist Edgard Varèse (1883-1965) en de veelzijdige popmusicus Frank Zappa (1940-1993).

muziek 1 *Voor de Wereldtentoonstelling van 1958 in Brussel liet het electronicabedrijf Philips een paviljoen ontwerpen door de Zwitserse architect Le Corbusier. Edgard Varèse*
tekst 6 *componeerde in het Eindhovense laboratorium van Philips het **Poème électronique**²⁾. Dit*
tekst 7 *werk zou in het gebouw van Le Corbusier worden uitgevoerd. Het klonk daar uit vierhonderd ingebouwde luidsprekers. Het effect van de geluiden, die langzaam draaiden en botsten in deze geluidsruimte, moet indrukwekkend geweest zijn.*
Poème électronique is tape-muziek.

- 1p **24** Van welke geluidsbronnen heeft Varèse gebruik gemaakt in dit werk?

afb. 14 *Op afbeelding 14 zie je het Philipspaviljoen op de Wereldtentoonstelling. Le Corbusier ontwierp*
muziek 1 *een gebouw van gebogen vlakken, met één grote binnenruimte. Elke tien minuten konden vijfhonderd bezoekers naar binnen voor een voorstelling. Deze bestond uit honderden filmbeelden die op de binnenwanden werden geprojecteerd. Le Corbusier gebruikte voor dit Poème électronique foto's uit de geschiedenis van de mensheid en beelden die refereerden aan de toekomst. Tegelijkertijd klonk uit vierhonderd luidsprekers de muziek van Varèse.*
De uitvoering van dit vroege voorbeeld van een multimedia-project kan beschouwd worden als een experimentele variant van het Gesamtkunstwerk dat Wagner in zijn theater presenteerde.

- 2p **25** Bespreek twee verschillen tussen deze moderne variant en de negentiende-eeuwse versie.

Met de presentatie van dit kunstzinnige project slaagde Philips erin om de doelstelling van een wereldtentoonstelling te verbinden met het eigen imago.

- 2p **26** Leg dit uit.

muziek 2 *Omstreeks 1952 componeerde Varèse Déserts. Het is het eerste werk waarin Varèse zuiver elektronische muziek gebruikte, naast instrumentale. Op muziekfragment 2 hoor je een instrumentaal stukje uit Déserts.*

Varèse heeft een voorkeur voor twee groepen instrumenten, die volgens hem het meest geschikt zijn om zijn *sonic sculptures* vorm te geven. In de instrumentale delen van *Déserts* maakt hij uitsluitend gebruik van deze instrumentengroepen.

- 2p **27** Geef aan welke instrumentengroepen dit zijn en leg uit waarom deze voor dit doel geschikt zijn.

noot 2 *Poème électronique: elektronisch gedicht*

Schoolexamen ckv2 vwo 2002-I

havovwo.nl

- muziek 2 In *Déserts* worden delen die door instrumenten worden uitgevoerd afgewisseld met
muziek 3 'interpolations of organized sounds'. In muziekfragment 2 hoor je het instrumentale deel, in
muziekfragment 3 het elektronische deel.
2p **28** Noem twee overeenkomsten tussen het instrumentale en het elektronische deel van de muziek.

- afb. 15 *Varèse werd in de jaren twintig en dertig gezien als een futurist. Dat is niet zo vreemd,
muziek 1 omdat zijn ideeën veel overeenkomsten vertoonden met die van een 'echte' futurist als Luigi
muziek 2 Russolo. Deze Italiaanse schilder propageerde bijvoorbeeld een 'geruiskunst', waarbij alle
muziek 3 geluiden kunnen dienen als muzikaal materiaal. Hij ontwierp 'geluidenmakers' die
intonarumori of geruismuziek konden maken. Op afbeelding 15 zie je zo'n geluidenmaker.
Ook Varèse was altijd op zoek naar nieuwe middelen om klanken te produceren. Toch vond
hij zichzelf geen futurist.*
1p **29** Leg uit in welk opzicht Varèse geen futurist is.

- afb. 16 Russolo schilderde omstreeks 1912 een werk dat hij *La Rivoluzione*³⁾ noemde. Het werk is
een typisch voorbeeld van futuristische schilderkunst.
3p **30** Leg uit waarom de vormgeving van dit werk futuristisch is. Noem daarnaast twee aspecten
waardoor die futuristische vormgeving is ontstaan.

- afb. 16 *Zelf zag Russolo het werk op afbeelding 16 als „...de botsing tussen twee krachten, de
kracht van het revolutionaire element, die bestaat uit enthousiasme en rode lyriek,
tegenover de kracht van inertie⁴⁾ en van de reactionaire weerstand...”*
Het futurisme was niet alleen een artistieke opvatting maar een ideologie.
1p **31** Leg uit wat deze ideologie inhield.

- muziek 4 *Varèse was een belangrijk voorbeeld voor de Amerikaan Frank Zappa (1940-1993). Zappa
was onder meer tekstschrijver, componist, gitarist en bandleider van The Mothers of
Invention. Lumpy Gravy uit 1967 is zijn eerste solo-LP. Hij monteerde voor deze LP
opgenomen fragmenten als dialogen, geluidseffecten, elektronische klanken en
instrumentale muziek tot een collage-achtig geheel. Muziekfragment 4 bevat delen uit deze
LP.*
In muziekfragment 4 hoor je instrumentale muziek. Zappa heeft hierin op geheel eigen
wijze verschillende muzieksoorten verwerkt, zoals *musique concrète*, experimentele
muziek, musical- of theatershowmuziek, rock en symfonische pop.
3p **32** Noem voor drie van deze muzieksoorten een kenmerkende muzikale eigenschap.

- afb. 17 Op afbeelding 17 zie je Zappa in actie tijdens een optreden. Aan zijn uiterlijk kun je zien
tekst 8 dat hij een vertegenwoordiger is van de protestgeneratie uit de jaren zestig. De ideologie
van deze subcultuur of alternatieve generatie blijkt vooral uit zijn songteksten.
1p **33** Geef aan wat deze ideologie inhoudt.

- Zappa heeft als popmuzikant een veel groter publiek bereikt dan een componist als Varèse.
Toch is zijn muziek nooit massacultuur geworden.
2p **34** Leg uit waarom Zappa niet tot de massacultuur behoort. Geef twee redenen.

---

noot 3 La Rivoluzione: De opstand

noot 4 inertie: traagheid, willoosheid